

Avel·lí Artís-Gener, Tísner (1912-2000)

En aquest número de TERMINÀLIA hem centrat la mirada en el tema monogràfic dels videojocs. Però hem vist que aquesta és una història que tot just comença, que encara s'ha d'escriure... en català. Per això, en aquesta secció «Semblança» calia anar més enrere i recuperar l'esperit que va dur insignes juganers a treballar pels jocs en català, i que esperem que serveixi de guia per a la catalanització natural de l'espai dels videojocs i dels jocs en entorns virtuals.

La primera semblança està dedicada a la figura d'Avel·lí Artís-Gener, escriptor, periodista i il·lustrador, conegut amb el sobrenom Tísner, que tots els juganers del nostre entorn reconeixen com l'impulsor dels mots encreuats i de l'escrable en català.

En una segona part d'aquesta secció, hi incloem un article de Lluís De Yzaguirre Maura, que ens explica la gènesi i les interioritats de la versió catalana del joc *Scrabble en català*[®] (Educa Borràs) i del *Diccionari oficial de l'Scrabble en català* (Enciclopèdia Catalana).

Tísner, l'impulsor dels mots encreuats i de l'escrable en català

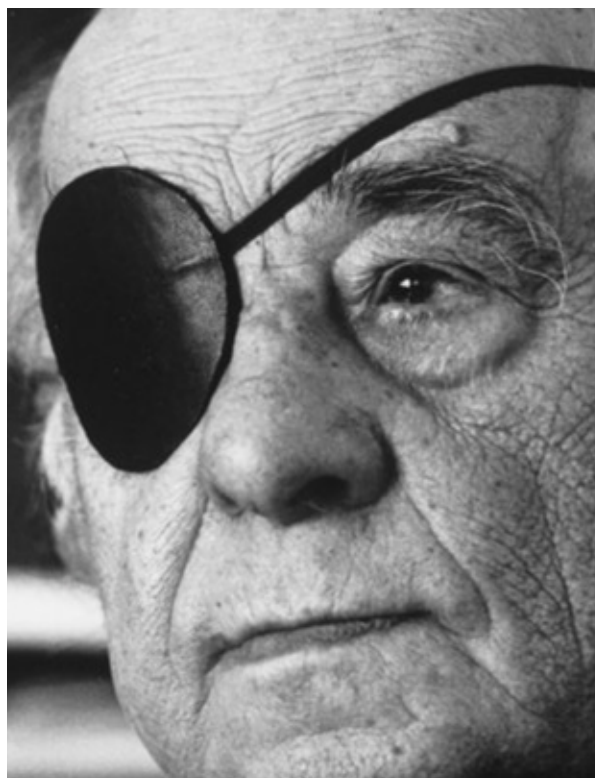
MERCÈ LORENTE CASAFONT
Consell de Redacció

TERMINÀLIA 21 (2020): 58-59 · DOI: 10.2436/20.2503.01.150
ISSN: 2013-6692 (impresa); 2013-6706 (electrònica)
<http://terminalia.iec.cat>

Avel·lí Artís-Gener fou un veritable artista polifacètic (il·lustrador, periodista, dissenyador gràfic, publicista, escenògraf, novel·lista, assagista, traductor i el que ara anomenem enigmista), amb una consciència política i nacional sempre activa.

Estudia Belles Arts, i la seva primera feina és la de ninotaire a la premsa; però en aquest entorn també exerceix de redactor i corrector. Durant la República col·labora en diversos mitjans de comunicació generalistes —com *Diario Mercantil*, *L'Opinió*, *La Publicitat* i *La Rambla*— i en setmanaris satírics —com *Papitu*, *L'Esquella de la Torratxa* i *El Be Negre*. Des d'aquesta primera etapa professional, com era costum en la professió, empra el pseudònim Tísner, a partir de la idea de la seva germana Rosa de combinar les últimes síl·labes dels seus dos cognoms.

Marxa com a voluntari al front republicà, experiència que marcarà la seva producció literària posterior. Quan acaba la guerra, s'exilia a Mèxic, on reprèn l'activitat periodística col·laborant amb el seu pare —el dramaturg, periodista i editor, Avel·lí Artís Balaguer— a *La Nostra Revista* i més endavant dirigint-ne una nova etapa, sota el títol *La Nova Revista*. Comença a treballar també en publicitat, teatre i cinema, i posteriorment esdevé el primer escenògraf de la televisió mexicana

Font: El Punt Avui

Avel·lí Artís, Tísner

Font: Lluís De Yzaguirre

—Canal 4. A Mèxic crea el sistema d'animació cinematogràfica, anomenada *de marioneta plana*, amb què realitzarà diverses pel·lícules publicitàries i que introduirà també a la televisió. En paral·lel, a Mèxic també inicia la seva carrera literària amb la novel·la *556 Brigada Mixta* (1945), sobre fets de la Guerra Civil.

Torna a Catalunya el 31 de desembre de 1965, amb una part de la família i una tona de llibres. S'adona que Barcelona ha canviat molt, s'ha impregnat del règim franquista i Tísner reconeix que passa uns moments molt angoixants, se sent un refugiat al seu propi país. Aviat, però, participa en l'Assemblea de Catalunya, posa en marxa de nou el Centre Català del PEN i s'implica en la creació de l'Associació d'Escriptors en Llengua Catalana (AELC).

Aquí reprèn la carrera literària, ben prolífica: *Paraules d'Opòton el vell* (1968), *Prohibida l'evasió* (1969), *L'enquesta del Canal 4* (1972), *Els gossos de l'Acteó* (1983) o els quatre volums de memòries *Viure i veure* (1989-1996), entre moltes altres obres, que el duen a rebre diversos premis literaris, com el Sant Jordi i el Bertrana, i, finalment, el 1997, el Premi d'Honor de les Lletres Catalanes. Tradueix també obres cabdals de la literatura universal, com *Cent anys de solitud*, de Gabriel García Márquez; *L'Aleph*, de Jorge Luís Borges; *A sang freda*, de Truman Capote, o *El temps, aquest gran escultor*, de Marguerite Yourcenar.

No abandona l'antic ofici de periodista i ninotaire i, amb el sobrenom Tísner, col·labora en mitjans com *Avui*, *Tele/Expres*, *La Vanguardia* o la revista *Canigó*. I, en aquest context, recupera una activitat que ja havia engegat als anys trenta: la creació de jocs de mots en català.

Allò d'encreuar paraules

La història, de debò, ve de molt lluny. A «La Publicitat» dels anys trenta, em van encarregar una pàgina infantil que publicaven el diumenge. Ultra la feina d'aplegar articles (i anar-los a recollir, sovint), il·lustrar-los i pensar i dibuixar una historieta que continuava cada setmana, vaig iniciar un joc que fins aleshores mai no havia fet: encreuar paraules verticals i horitzontals, substituir-les per quadrets blancs o negres, i definir-les. Al primer dels problemes hi vaig posar

el títol de «Mots creuats», i allò era un atemptat lingüístic en una casa tan docta com aquella. Em van renyar copiosament en J. V. Foix, en Carles Capdevila, en Carles Soldevila, i encara d'altres conspicus prohoms, puix que l'ortodòxia assenyala com a forma correcta «encreuats» i no pas l'absurd «creuats» que jo havia posat, sense consultar-ho amb ningú. Sabia, és clar, que el mot *crucigrama* era perfectament vàlid en la nostra llengua, i donaven suport a la meva convicció la pila de crucíferes i crucifix, pel cantó prefixat, i d'anagrames, fotogrames i programes, per la dels sufixats, però era una expressió adoptada pels mots encreuats que publicaven els diaris espanyols, i allò sol ja era un inceniu prou fort per a defugir el terme. No cal dir que, des del segon problema, ja se'n va dir «Mots encreuats» i poc podia imaginar —les coses tal com siguin— que l'expressió faria fortuna i arribaria a ocupar un lloc en els diccionaris. És una llàstima que no hi hagi copyrights d'invenció! (Avel·lí Artís-Gener (1996), *Viure i veure*, Barcelona, Pòrtic, vol. 4, p. 234)

Tísner va fer els mots encreuats de *La Vanguardia* durant sis anys, del 1984 fins al 1990, recollits a les obres *Trenquem-nos una mica la closca?* (1985) i *Els mots encreuats de Tísner* (1994). Màrius Serra diu: «Va negligir la tradició espanyola dels mots encreuats enciclopèdics i de set-ciències. Ell s'adcrivia a la tradició francesa, basada en l'enginy» (Vilaweb, 28 de maig de 2012).¹

Sembla que Tísner jugava a casa seva a l'escrable en català, adaptant el tauler anglès que tenia d'aquest joc, i que va ser precisament l'impulsor de la idea d'adaptar el joc a les característiques del català i a la seva difusió popular.

La versió catalana de l'SCRABBLE es va presentar el 1990 en el Primer Campionat Escolar de Scrabble en Català, dirigit pel mestre scrabblista Avel·lí Artís-Gener, «Tísner». Des de llavors l'SCRABBLE en català guanya seguidors contínuament. (Comas i Coma, Oriol (2005). *El món en jocs*. Barcelona: La Magrana, p. 197)

Passió per la llengua i l'enginy, Tísner ha guanyat la partida!

Nota

1. <https://www.vilaweb.cat/noticia/4015083/20120528/encreuats-centenari-tisner.html>.